

Столяренко Олена Вікторівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки,
Вінницький державний педагогічний університет ім. М.
Коцюбинського

Столяренко Оксана Василівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов,
Вінницький національний технічний університет

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ У ВИЗНАЧЕННІ СУТНОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті мова йде про особливості формування професійної компетентності майбутнього фахівця в умовах реформування освіти, розглядаються ключові складові професійної компетентності вчителів.

Ключові слова: професійна компетентність, конкурентоздатність, типи професійної компетентності, реформування освіти

The article deals with the peculiarities of forming the professional competence of a future specialist in terms of educational reforms, discusses the key components of teachers' professional competence.

Key words: professional competence, competitiveness, types of professional competence, education reforms.

Державна національна програма «Освіта» визначає, що важливою в реформуванні освіти виступає «підготовка нової генерації кадрів, підвищення їх професійного та загальнокультурного рівня» взаємовплив [4].

Українське суспільство перебуває в умовах переходу від однієї соціально-економічної системи до іншої, зміни способу життя, переоцінки усталених норм і цінностей, у тому числі й у системі освіти. Результатом

навчання має бути становлення особистості, здатної до співпереживання, готової до вільного гуманістично-орієнтованого вибору, прояву індивідуального інтелектуального зусилля у професійній підготовці і самостійної, компетентної і відповідальної дії в політичному, економічному і культурному житті; яка поважає себе та інших людей, незалежна в думках і відкрита для чужого погляду і несподіваної думки. Вкрай актуальним є питання конкурентоспроможності спеціалістів в умовах ринкової економіки, стрімких технологічних змін, глобалізації та інтеграції. На нашу думку, успіх вирішення даної проблеми безпосередньо залежить від якісної підготовки майбутніх фахівців, формування у них професійної компетентності, конкурентоздатності.

Проблема професійної компетентності перебуває в центрі уваги дослідників. Питаннями педагогічної компетентності займалися такі дослідники як В. Адольф, Ю. Варданян, Е. Зеєр, І. Зязюн, І. Колесникова, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, Е. Рогов, Є. Сахарчук, В. Сериков, В. Синенко, А. Щербаков та ін.

В. Беспалько, А. Вербицький, М. Кларін, Я. Коломинський, Г. Селевко та ін.) пов'язують рішення проблеми професійного розвитку із технологічною організацією навчання.

У зарубіжній педагогіці питанню формування професійної компетентності вчителя присвячені роботи Д. Бритела, Є. Джимеза, Р. Квасниці, В. Ландшеєр, М. Леннона, П. Мерсера, М. Робінсона та інших [1, 4]. У педагогічному словнику, поняття професійної компетентності формулюється наступним чином: «Це взаємовплив, сукупність знань, вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [10, 78].

За концепцією контекстного підходу до навчання, що пропонує А. Вербицький, компетентність також розглядається через систему усвідомлених знань: «Щоб бути теоретично й практично компетентним,

студенту необхідно зробити подвійний перехід: від знаків – до думки, а від думки – до вчинку, дії. Перехід від інформації до її використання опосередковується думкою, що і робить цю інформацію знаннями»[2, 55]. Означений підхід формує уявлення про професійну компетентність як про систему знань і вмінь.

Професійна компетентність, на думку В. Сластьоніна, – це інтегральна характеристика ділових та особистісних якостей спеціаліста, яка відображає не тільки рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення цілей професійної діяльності, але й соціально-моральну позицію особистості [12, 98]. І. Зязюн до змісту професійної компетентності включає знання предмету, методики його викладання, педагогіки, психології та рівень розвитку професійної самосвідомості, індивідуально-типові особливості й професійно значущі якості [8, 34].

На підставі проведеного аналізу розробок вчених ми можемо констатувати, що загальна феноменологія професійної компетентності та її окремих видів знайшла відображення у великій кількості психолого-педагогічних досліджень, проте проблема професійної компетентності педагога не має однозначного розв'язання. Різні підходи до трактування професійної компетентності вчителя обумовлені, перш за все, особливостями структури діяльності фахівців різних професійних галузей. Однак базовою характеристикою даного поняття залишається ступінь сформованості в педагогічних працівників єдиного комплексу знань, навиків, умінь, досвіду, що забезпечує виконання професійної діяльності (Н. Тализіна, Р. Шакуров, А. Щербаков та ін.). Ми підкреслюємо, що зараз не існує точного визначення «формули компетентності» (М. Чошанов.), критеріїв професіоналізму (А. Маркова), якостей професійної компетентності (І. Колесникова), а також особистісного професіоналізму (Е. Зеєр). Це пов'язано з тим, що сам термін ще остаточно не вивчений і в психолого-педагогічній науці у більшості випадків використовується для визначення високого рівня кваліфікації й професіоналізму фахівця. Професійна компетентність педагога – це

сукупність різнобічних знань і практичних навичок, які допомагають успішно виконувати педагогічну діяльність; вроджених здібностей, здатності до співпраці з іншими людьми, в поєднанні з належними моральними якостями.

Науковими працівниками розробляються й постійно вдосконалюються ключові складові професійної компетентності вчителів.

1. *Продуктивна компетентність* – вміння працювати, отримуючи прибуток; здатність виробляти власний продукт, приймати рішення та нести відповідальність за них; готовність та потреба у творчості (Ш. Амонашвілі, М. Коломієць, Н. Кузьміна, А. Орлов, В. Пилипівський, В. Синенко, А.Хуторський, В. Цапок та ін.);

2. *Автономізаційна* – здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможності; готовність і потреба навчатися протягом усього життя (Ш. Амонашвілі, С. Висоцька, Н. Кузьміна, В. Пилипівський, А. Хуторський, В. Цапок, О. Шиян та ін.);

3. *Інформаційна* – володіння інформаційними технологіями, вміння добувати, опрацьовувати й використовувати різні види інформації з різноманітних джерел (В. Адольф, Ш. Амонашвілі, В. Введенський, М.Коломієць, А. Орлов, В. Синенко, А. Хуторський та ін.);

4. *Предметна* – ЗУН з конкретного предмету, спеціальності (В. Адольф, В. Введенський, С. Висоцька, Т. Добудько, А. Орлов, В. Пилипівський, В. Синенко та ін.);

5. *Особистісні якості вчителя* – терпимість, доброзичливість, чуйність, урівноваженість, витонченість, толерантність, рефлексія, людяність та інші (Ш. Амонашвілі, В. Введенський, М. Коломієць, Н. Кузьміна, А. Орлов, В.Пилипівський, В. Синенко та ін.);

6. *Комунікативна* – вміння вступати в комунікацію, бути зрозумілим; спілкування без обмежень усно, писемно, рідною й іноземними мовами (В. Введенський, М. Коломієць, Н. Кузьміна, М. Мітіна, В. Пилипівський, А. Хуторський та ін.);

7. *Моральна* – готовність, спроможність та потреба жити за традиційними моральними нормами (Ш. Амонашвілі, С. Висоцька, М. Коломієць, А. Орлов, В. Пилипівський, В. Синенко та ін.);

8. *Психологічна* – здатність використання психологічних ЗУН в організації взаємодії в освітній діяльності (Ш. Амонашвілі, Т. Добудько, М. Коломієць, А. Орлов, В. Пилипівський, В. Синенко та ін.);

9. *Соціальна* – вміння жити й працювати з оточуючими; вміння безконфліктно співіснувати (С. Висоцька, Н. Кузьміна, М. Мітіна, В. Синенко, А. Хуторський та ін.);

10. *Математична* – вміння працювати з числовою інформацією, володіння математичними вміннями (А. Орлов, С. Раков та ін.);

11. *Полікультурна* – оволодіння досягненнями культури; розуміння інших людей, їх індивідуальності і відмінностей за національними, культурними, релігійними й іншими ознаками (А. Хуторський та ін.).

Більшість науковців серед ключових позицій професійної компетентності вчителів виводять на перше місце саме продуктивну компетентність та розглядають її не лише як вміння працювати, а насамперед, як здатність до створення власного продукту, прийняття певних рішень, несення відповідальності за них, готовність і потребу у творчості.

До елементів професійної компетентності Н. Кузьміна відносить: спеціальну компетентність в галузі дисципліни, що викладається; методичну компетентність в галузі формування знань, умінь і навичок; психолого-педагогічну компетентність в галузі мотивів, здібностей, спрямованості; аутопсихологічну компетентність – рефлексія педагогічної діяльності [7, 87].

Згідно з В. Кричевським існує чотири **типи професійної компетентності**:

- функціональна, яка характеризується професійними знаннями і вмінням їх реалізувати;
- інтелектуальна, що виражається в здатності аналітично мислити і здійснювати комплексний підхід до виконання своїх обов'язків;

- ситуативна, що дозволяє діяти залежно від ситуації;
- соціальна – передбачає наявність комунікативних та інтегративних здібностей [6, 67].

Професійно компетентний фахівець може і повинен бути підготовлений за час навчання в педагогічному вищому закладі освіти, в нього мають бути сформовані всі необхідні складові професійної компетентності, які дозволяють йому успішно здійснювати педагогічну діяльність.

Саме тому вміннями, які повинен мати майбутній учитель які зазначені в сучасних освітньо-кваліфікаційних характеристиках, є такі:

- проектувати навчально-виховний процес, конструювати навчальний матеріал, моделювати педагогічні ситуації;
- перетворювати наукову інформацію в навчальний матеріал;
- сприймати психологічний стан учнів, визначати особливості стосунків у класному колективі;
- ставити коректні завдання, координувати діяльність школярів, співпрацювати в навчально-пізнавальному процесі;
- виробляти сміливе, гнучке мислення в пошуках оптимального вибору форм і методів навчально-виховної діяльності;
- оволодівати новими науково-педагогічними й науково-технічними знаннями, передовими, здебільшого нетрадиційними й нестандартними методами регулювання стосунків з колегами, батьками учнів;
- здійснювати емоційний вплив на учнів;
- проводити моніторинг навчання, виховання та розвитку учнів;
- установлювати ступінь ефективності власної діяльності;
- творчо переосмислювати досвід практиків.

Формування професійної компетентності - процес циклічний, в процесі педагогічної діяльності необхідно постійне підвищення професіоналізму, і кожен раз перераховані етапи повторюються, але вже в новій якості.

Можна виділити **етапи формування професійної компетентності:**

- самоаналіз і усвідомлення необхідності;
- планування саморозвитку (цілі, завдання, шляхи вирішення);
- самовиявлення, аналіз.

На думку Л. Банашко, О. Севастьянова, Б. Крищук, С. Тафінцева конкретними **шляхами формування професійної компетентності** студентів вищих навчальних закладів можуть бути:

- включення проблематики професійно-педагогічної компетентності до дослідницьких програм та навчальних планів підготовки фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів; проведення науково-теоретичних конференцій та семінарів, практично-методичних нарад з актуальних проблем формування педагогічної компетентності;

- створення на базі кращих освітянських закладів експериментальних центрів, лабораторій для опрацювання виховних інновацій, розповсюдження передового досвіду творчих педагогічних працівників;

- корегування та узгодження змісту освіти, навчальних планів та програм з метою орієнтації на основні компоненти професійно-педагогічної компетентності, розробка та запровадження нових курсів, що сприятимуть формуванню професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів початкової ланки освіти;

- науково-методичне забезпечення підготовки педагогів, соціальних працівників, психологів вищих навчальних закладів з урахуванням основних видів компетенцій майбутніх спеціалістів;

- розробка та видання типових програм, методичних посібників, підручників, методичних матеріалів;

- розробка й запровадження нових методик навчання та виховання з метою формування конкурентоздатного працівника освітньої галузі;

- використання засобів масової інформації з метою висвітлення кращого педагогічного досвіду;

- вивчення світового педагогічного досвіду, адаптація кращих прикладів формування педагогічної компетентності;

- ефективне застосування інноваційних програм освітніх технологій;
- науково-методичні розробки з питань стратегії розвитку освітнього процесу, використання інноваційних форм і методів індивідуального чи групового пошуку;
- використання творчого потенціалу вчителів-практиків та науковців в удосконаленні навчально-виховного процесу [5, 5–6].

Реалізація цих шляхів, на нашу думку, дозволить забезпечити підготовку нової генерації кадрів, які візьмуть на себе роль провідника в процесах навчання та виховання підростаючого покоління.

Як слушно зазначив С. Вершловський, завершення формування спеціаліста – результат формування його особистості на етапі становлення, виявлення його громадянської позиції, загальний підсумок формування особистості на етапі професійного становлення. Педагогічний вищий заклад освіти інтегрує весь досвід особистості, підпорядковуючи його професійній ролі, в основі якої лежить принцип взаємодії суб'єктів, їх активний взаємовплив [3, 77].

Висновки. На наш погляд, професійна компетентність вчителя – поняття динамічне, багатогранне й багатоаспектне, його зміст змінюється у відповідності із процесами, що відбуваються в суспільстві й освіті. Структура професійної компетентності також повинна періодично видозмінюватися, корегуватися в зв'язку зі стрімким розвитком науки й практики. Питання визначення змісту, форм, рівнів, механізмів та структури «професійної компетентності» учителя потребують подальшої розробки, систематизації, аналізу й узагальнення.

Література

1. Формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов : автореф. дис. канд. пед.наук : 13.00.04 [Електронний ресурс] / В. В. Баркасі ; Південноукр. держ. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2004. – 21 с. – укр. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net>. – Назва з екрану.
2. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М. : Высш.шк., 1991. –207 с.
3. Вершловский С. Г. Педагог эпохи перемен или Как решаются сегодня проблемы профессиональной деятельности учителя / С. Г. Вершловский. – М. : Сентябрь, 2002. – 160 с.

4. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). – К. : ІСД, 1997. – 61 с.
5. Концепція педагогічної компетентності майбутніх учителів у системі ступеневої підготовки спеціалістів початкової ланки освіти / Л. В. Банашко, О. М. Севастьянова, Б. С. Кришук, С. І. Тафінцева. – Режим доступу: <http://www.kgra.km.ua>. – Назва з екрану.
6. Кричевский В. Ю. Профессиограмма директора школы. Проблемы повышения квалификации руководителей школ / В. Ю. Кричевский. – М. : Педагогика, 1987. – С.120.
7. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения /Н. В. Кузьмина. – М. : Высшая шк., 1990. – 119 с.
8. Педагогічна майстерність : підруч. / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. — 349 с.
9. Профессиональная деятельность молодого учителя (социально-педагогический аспект) / под ред.С. Г. Вершловского, Л. С. Лесохиной. – М. : Педагогика, 1982. – 254 с.
10. Професійна освіта: словник : навч. посіб. / уклад.: С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало. – К.,2000. – С. 78.
11. Сергійчук О. Професійна компетентність майбутнього вчителя / О. Сергійчук, П. Шкира // Підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності : науково-теорет. зб. – Вип. 1. – Переяслав-Хмельницький : СКД, 2008. — 254 с.
12. Слостенин В. А. и др. Педагогика : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов ; под ред. В. А. Слостенина. – М. : Издат. центр «Академия», 2002. –576 с.